

Marta du Vall

dr, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Społeczne bezpieczeństwo informacyjne w erze nowych mediów

Wprowadzenie

Współcześnie codzienne życie wielu z nas coraz częściej prowadzone jest w trybie online, a świat wirtualny przenika coraz bardziej do realnego. Technologie cyfrowe stanowią nie tyle obszar, ile wymiar funkcjonowania współczesnego człowieka. To przesunięcie w perspektywie sprawia, że cyfrowe technologie komunikowania traktowane są nie jako odrębny obszar życia, ale obszar obecny także w innych dziedzinach działalności człowieka i ułatwiający funkcjonowanie w nich¹. Stanisław Koziej, w jednym z wywiadów stwierdził, że „cyfrowa przestrzeń komunikacji między ludźmi jest wszędzie wokół nas, niemalże jak powietrze – jest środowiskiem, może być bronią i instrumentem”².

Żyjemy w dobie społeczeństwa informacyjnego, tj. społeczeństwa, które wykorzystuje w różnych sferach aktywności społecznej rozwiniętą bazę informacyjną i komunikacyjną. W społeczeństwie tego typu kompleks rozwiązań informatycznych, sieci telekomunikacyjnych, urządzeń do przetwarzania informacji oraz różnorodnych usług składa się w jedną całość nazywaną infrastrukturą informacyjną³.

Społeczność informacyjna cechuje się tym, że informacja przenika we wszystkie dziedziny życia jego członków oraz polega na wykorzystywaniu przez nich coraz większej liczby informacji. Istotnym elementem charakteryzującym ten rodzaj społeczeństwa jest również stosowanie na coraz większą skalę komputeryzacji

¹ Ramowy katalog kompetencji cyfrowych, s. 7, <https://mc.gov.pl/files/ramowy-katalog-kompetencji-cyfrowych.pdf> [dostęp: 20.08.2017].

² Skuteczna polityka i bezpieczeństwo informacyjne, <http://szapiro.pl/449-2/> [dostęp: 19.09.2017].

³ A.J. Piotrowski, *W dużym skrócie o Społeczeństwie Informacyjnym*, http://kbn.icm.edu.pl/gsi/w_skracie.html [dostęp: 31.08.2017].

i robotyzacji. W społeczeństwie informacyjnym komunikowanie masowe ma ogromne znaczenie, gdyż przekazywanie informacji stanowi podstawę tego społeczeństwa, a powstawanie nowych środków komunikacyjnych rozszerza możliwości w tej dziedzinie⁴. Stąd społeczne bezpieczeństwo informacyjne zyskuje na znaczeniu i staje się coraz istotniejszym problemem, zarówno dla środowiska badawczego, jak i ogółu społeczeństwa.

W artykule scharakteryzowane zostało współczesne środowisko informacyjne oraz wynikające z tego tytułu trudności dla przeciętnych odbiorców informacji. Autorka, biorąc za punkt wyjścia zachowania informacyjne, zaprezentowała wpływ uprzedzeń i błędów poznawczych na sposób poszukiwania oraz przyswajania informacji. Jednocześnie uwaga została zwrócona na istotność rozwoju kompetencji medialnych wśród użytkowników mediów, gdyż od tego w dużej mierze zależy społeczne bezpieczeństwo informacyjne.

Współczesne środowisko informacyjne

Czym jest bezpieczeństwo społeczne? Według Barrego Buzana „bezpieczeństwo społeczne dotyczy utrzymywania, w zadowalających warunkach rozwoju, tradycyjnych wzorców języka, kultury i tożsamości religijnej i narodowej oraz zwyczajów”⁵. Jak pisze Marek Leszczyński, bezpieczeństwo społeczne jest także blisko związane z bezpieczeństwem socjalnym. „Dotyczy zagrożeń o charakterze społecznym, wywołanych przez analfabetyzm, dyskryminację, choroby, ubóstwo, przestępczość, narkotyki, terroryzm”⁶. Bezpieczeństwo społeczne może zostać zagrożone zarówno przez problemy wewnątrzpaństwowe, jak i zagrożenia bezpieczeństwa narodowego⁷.

Józef Oleński zauważa, że

w społeczeństwie informacyjnym i gospodarce opartej na wiedzy procesy społeczne, polityczne i ekonomiczne zależą od środowiska informacyjnego, w jakim przebiegają. Przez środowisko informacyjne rozumiemy kompleks zasobów, systemów i procesów informacyjnych, które determinują:

- zakres i jakość informacji, do jakich mają dostęp podmioty społeczne, polityczne i ekonomiczne;
- zakres i jakość informacji udostępnianych lub upowszechnianych przez infrastrukturalne systemy informacyjne oraz informacji nieudostępnianych przez te systemy;
- zasady generowania, przechowywania, udostępniania i użytkowania informacji przez różne klasy podmiotów politycznych, społecznych i ekonomicznych⁸.

⁴ <http://www.erainformatyki.pl/spoleczenstwo-informacyjne-definicja-cechy-zalety-wady.html> [dostęp: 31.08.2016].

⁵ B. Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post – Cold War Era*, Londyn 1991, s. 19.

⁶ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Naukowe Marynarki Wojennej” 2011, Rok LII, nr 2 (185), s. 124.

⁷ *Ibidem*.

⁸ J. Oleński, *Społeczne bezpieczeństwo informacyjne podstawą demokratycznego państwa*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH” 2015, 36, s. 13.

Na współczesne środowisko informacyjne składają się: internet, zarówno ten powierzchniowy – ogólnodostępny, jak i ukryty⁹ (Darknet) oraz: media tradycyjne, biblioteki i archiwa, eksperci z ich specjalistyczną wiedzą, urzędnicy, czy sieci kontaktów. Szczególną cechą środowiska informacyjnego naszych czasów jest to, że utrwalane są nie tylko informacje o charakterze fachowym, specjalistycznym, naukowym, ale także te osobiste, prywatne, dotyczące dnia codziennego. Można uznać, że obecnie mamy do czynienia z zaśmieceniem środowiska informacyjnego z powodu nadmiaru informacji, nie zawsze istotnych i rzetelnych, co powoduje dla wielu ludzi trudności z rozpoznaniem wartościowych informacji¹⁰.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na istotny fakt – internet w znacznym stopniu osłabił informacyjny monopol mediów tradycyjnych, odebrał im dominującą pozycję w zakresie opiniowania faktów, wydarzeń i zachowań. Jego upowszechnienie rzuciło wyzwanie tradycyjnym mediom i ich nadawcom, zmuszając tych ostatnich do korzystania z kilku form przekazu jednocześnie. Nie ma na rynku ani jednego znaczącego tytułu prasowego, stacji radiowej czy kanału telewizyjnego, które by nie miały swojej witryny internetowej. Z drugiej strony, internetowe portale informacyjne rzadko rozszerzają swoją działalność w sferze radia czy telewizji, skupiają się raczej na zwiększaniu zakresu świadczonych usług, jak np. skrzynka pocztowa, wirtualny dysk itp. Taki rozwój wydarzeń przeobraził biernych odbiorców w aktywnych użytkowników. Powstanie mediów społecznych stanowiło kolejny przełom w dziejach świata społecznego, politycznego i gospodarczego. Jak pisze Dominik Kaznowski, media społecznościowe „zniósł monopol elit w zakresie tworzenia i kontroli informacji, poglądów i prezentacji opinii”¹¹.

Social media to podlegające (jedynie) kontroli społecznej środki przekazu, które mogą być wykorzystywane do komunikacji na dowolną skalę zawierające zarówno treść przekazu, jak i możliwe punkty widzenia odnoszące się do informacji. Wynika to wprost z charakteru mediów społecznych, które nastawione są na dialog, polemikę, dyskusję, wymianę poglądów i społecznie realizowaną analizę zarówno samej relacji, jak również formy, zakresu czy charakteru prezentowanych informacji¹².

Trzeba podkreślić, że bez społecznego współuczestnictwa idea mediów społecznych nie może być realizowana, nawet jeśli będą spełnione inne warunki (np. dostępność technologii czy otwartość dostępu)¹³.

⁹ Ukryty internet, ogólne, to strony tekstowe, pliki lub inne, zwykle bardzo wartościowe merytorycznie, informacje dostępne poprzez sieć WWW, których nie indeksują i nie wyszukują wyszukiwarki internetowe, za: N. Pamuła-Cieślak, *Ukryty internet – jeśli nie wyszukiwarka, to co?*, <http://www.ebib.pl/2004/58/pamula.php> [dostęp: 30.08.2017].

¹⁰ Informacje wartościowe to takie, które są zgodne z potrzebami odbiorcy i są dobrej jakości, tzn. mają odpowiednią formę, są dostępne, rzetelne, aktualne, udokumentowane.

¹¹ D. Kaznowski, *Definicja social media*, <http://networkeddigital.com/2010/04/17/definicja-social-media> [dostęp: 30.08.2016].

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

Upředzenia poznawcze i zachowania informacyjne

W każdym państwie, tak jak i w organizacji, kultura bezpieczeństwa informacji wynika ze sposobu podchodzenia do informacji i ich bezpieczeństwa. Pomimo tego, że w celu radzenia sobie z zagrożeniami bezpieczeństwa informacyjnego stosowane są różne środki techniczne, należy wskazać, iż czynniki ludzkie stosunkowo długo były zaniedbywane. Wystarczy choćby wspomnieć, o tzw. inżynierii społecznej, która w celu uzyskania dostępu do pożądaných informacji, czy też przekonania do jakiejś tezy wykorzystuje luki w logice ludzkiej, znane jako upředzenia poznawcze¹⁴.

Najprościej owe upředzenia poznawcze scharakteryzował Josh Hrala, w artykule na łamach „Science Alert” stwierdzając, że skłonność do przywoływanych upředzeń, polega w skrócie, na tym, że umysł danej osoby odbiega od normalnej, racjonalnej myśli i zaczyna tworzyć wzorce bazujące na bzdurach¹⁵. Mniej radykalną tezę głoszą naukowcy, zajmujący się tym zagadnieniem, kiedy piszą, że ludzie traktują pewne fakty jako faktycznie bardziej istotne, gdy popierają one ich poglądy. Natomiast, jeśli fakty są sprzeczne z ich przekonaniami to twierdzą, że są one mniej trafne, lub im zaprzeczają. Co ciekawe nie ma znaczenia, czy sprawa dotyczy przekonañ religijnych, politycznych czy osobistych, dotyczących np. wyższości jednej przeglądarki internetowej nad drugą¹⁶. Oznacza to, że wielu z nas koncentruje się jedynie na tych informacjach, które potwierdzają nasze wstępne założenia; podświadomie szukamy takich danych, które potwierdzą to, co już „wiemy”.

Wśród błędów poznawczych, których współcześnie, w dobie społeczeństwa informacyjnego i nowych mediów¹⁷, nie możemy lekceważyć, należy również wskazać tzw. stronnictwo konserwatywno, polegające na przekonaniu, że istniejące już wcześniej informacje mają pierwszeństwo nad nowymi informacjami (wierzmy w dowody z przeszłości bardziej niż w nowe odkrycia). Nie należy zapominać również o efekcie kuli śnieżnej, która w kontekście informacji oznacza, że im więcej osób wierzy w jakąś informację, w jakiś sposób myśli/działa, tym większe prawdopodobieństwo, że i my się do tej grupy przyłączymy¹⁸.

¹⁴ X. Luo, A. Seazzu, S. Burd, *Social Engineering: The Neglected Human Factor for Information Security Management*, Information Resources Management Journal (IRMJ) 24(3), 1–8, July – September 2011.

¹⁵ J. Hrala, *You Know How When You Learn a New Word, You See It Everywhere? „Science Knows Why”*, <https://www.sciencealert.com/you-know-how-when-you-learn-a-new-word-you-see-it-everywhere-here-s-why> [dostęp: 29.08.2017].

¹⁶ F. Macdonald, *Researchers Say They've Figured Out What Makes People Reject Science, And It's Not Ignorance*, <https://www.sciencealert.com/researchers-have-figured-out-what-makes-people-reject-science-and-it-s-not-ignorance> [dostęp: 24.08.2017].

¹⁷ Nowe media stanowią środki przekazu medialnego, umożliwiające wzajemne, zwrotne komunikowanie i różnorodną aktywność; są to media interaktywne, w których relacje mają charakter dialogu pomiędzy użytkownikiem a innymi osobami, urządzeniami, lub programami komputerowymi; są to media cyfrowe, które pośredniczą w procesach społecznej komunikacji i aktywności medialnej, wpływając znacząco na każdą ze sfer życia społecznego, za: M. du Vall, *Efektywność działań polskich organizacji pozarządowych w dobie nowych mediów*, Kraków 2017, s. 13.

¹⁸ T. Bradberry, *13 Cognitive Biases That Really Screw Things Up For You*, http://www.huffingtonpost.com/dr-travis-bradberry/13-cognitive-biases-that_b_13355298.html [dostęp: 24.08.2017].

Warto w tym miejscu przywołać, szeroko dyskutowany, przykład obrazujący powyższe uprzedzenia i błędy poznawcze. W ostatnich latach wiele słyszy się i czyta w różnych mediach na temat szkodliwości szczepionek oraz programów powszechnych szczepień.

W 1998 roku doktor Andrew Wakefield opublikował dane, z których wynikało, że istnieje związek przyczynowo-skutkowy między szczepionką MMR a zapaleniem jelita i – co ważniejsze – autyzmem. Informację podchwyciły media. Dało to początek antyszczepionkowej histerii oraz popularnemu mitowi mówiącemu o tym, że szczepionki powodują autyzm. Ale związku między MMR a autyzmem nie wykryto, a przeprowadzono w tym zakresie bardzo wiele badań, drobiazgowo, dokładnie i w wielu różnych ośrodkach badawczych. Stwierdzono też, że Wakefield postępował nieetycznie w stosunku do swoich pacjentów i fałszował wyniki badań, był nierzetelny i nieuczciwy. Po dochodzeniu (ogromną rolę odegrał w nim Brian Deer, dziennikarz, który zdemaskował fałszerstwa Wakefielda) większość współautorów artykułu wycofała się, a Wakefield został ukarany naganą ze strony brytyjskiego General Medical Council (za łamanie etyki zawodowej oraz nieujawnienie konfliktu interesów) oraz odebrano mu prawo wykonywania zawodu lekarza na terenie Wielkiej Brytanii. Wreszcie w 2010 roku, na podstawie niezbitych dowodów, czasopismo «Lancet» oficjalnie wycofało artykuł Wakefielda¹⁹.

Niestety dla tzw. antyszczepionkowców nie ma znaczenia fakt, że kontrargumenty naukowe na ich zarzuty wyraźnie wskazują na wysoce pozytywne oddziaływanie powszechnych szczepień. Twarde, rzetelne, udowodnione dane zwykle nie znajdują odzwierciedlenia wśród ludzi niechętnych szczepieniom.

Bez wątpienia, „to przede wszystkim goniący za sensacją dziennikarze, nieposiadający odpowiedniego merytorycznego przygotowania i naginający oraz selekcjonujący fakty pod atrakcyjnie brzmiącą tezę (czyli grającą na emocjach, szczególnie lęku) są odpowiedzialni za antyszczepionkową panikę”²⁰. Innym ważnym

aktorem na antyszczepionkowej scenie są organizacje powołane przez niespecjalistów, a najczęściej rodziców dzieci, u których wystąpiły niepożądane odczyny poszczepienne (NOP) lub podanie szczepionki korelowało w czasie z pojawieniem się wyraźnych objawów (np. autyzmu). Jeśli w organizacjach czy ruchach tego typu znajdują się ludzie «medialni», sukces w propagowaniu antyszczepionkowych haseł staje się niemal gwarantowany²¹.

Dla poruszanego w artykule tematu, istotnym pojęciem są również „zachowania informacyjne”, które możemy definiować jako wszystkie zachowania ludzi związane ze źródłami i kanałami informacji, w tym aktywne oraz celowe poszukiwanie informacji, jej pasywny odbiór, a także wykorzystanie informacji. Zachowania informacyjne dotyczą tego, jak ludzie potrzebują, poszukują, zarządzają i wykorzystują informacje w różnych kontekstach. Tym samym, należy zauważyć, że zachowania te

¹⁹ E. Krawczyk, *Krótką historią ruchów antyszczepionkowych*, <http://krytykapolityczna.pl/kraj/krotka-historia-ruchow-antyszczepionkowych/> [dostęp: 19.09.2017].

²⁰ M. Rotkiewicz, *Anatomia strachu*, <http://www.mp.pl/szczepienia/specjalne/86804,anatomia-strachu> [dostęp: 19.09.2017].

²¹ *Ibidem*.

obejmują zarówno świadome poszukiwanie informacji, jak i niezamierzone, przypadkowe „natknięcie się” na informacje, ale również aktywne unikanie informacji²².

Warto w tym miejscu poświęcić kilka uwag użytkownikom informacji. Są nimi ludzie funkcjonujący w społecznym świecie informacji lub przejawiający dowolne zachowania informacyjne. Przełom XX i XXI wieku przyniósł odrodzenie problematyki użytkowników informacji, głównie z uwagi na dynamiczny rozwój nowego medium, jakim jest internet.

Obecnie coraz częściej kontaktujemy się z innymi ludźmi za pomocą technologii. Mediatyzacja kontaktów dotyczy zarówno kontaktów z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi, a nawet nieznanymi, jak też w pracy czy w procesie nauczania. Wraz z upowszechnianiem się internetu i rozwojem technologii kontakty zapośredniczone odgrywają coraz ważniejszą rolę w różnych obszarach ludzkiego życia. Komunikacja internetowa jest przede wszystkim komunikacją tekstową, opartą na zapisanych i odczytywanych komunikatach słownych (e-maile, komunikatory, posty, komentarze). Nie można jednak zapomnieć, że równocześnie następuje rozwój multimediów i coraz prostsze oraz doskonalsze jest przesyłanie przez internet dźwięku czy obrazu, i to w czasie rzeczywistym (np. relacje na żywo na Facebooku, połączenia przez różnego rodzaju komunikatory)²³.

Należy również pamiętać, że sieć internetowa, w związku ze swoją otwartością, umożliwia włączenie się w globalny obieg informacji, dając jednocześnie szansę wprowadzenia nowych treści w czasie rzeczywistym. Ma to niebagatelne znaczenie, zarówno jeżeli wziąć pod uwagę przyspieszenie wzrostu ludzkiej produkcji intelektualnej²⁴, ale także z uwagi na dynamikę współczesnego środowiska informacyjnego, w jakim przyszło nam funkcjonować. Wróćmy do przywoływanego wcześniej przykładu. Jeszcze kilkanaście lat temu przeciwnicy szczepień – w celach propagandowych – wykorzystywali ulotki, broszury, wzbudzali zamieszki. W obecnych czasach coraz łatwiej dotrzeć do odbiorców. Z pomocą przychodzą media masowego komunikowania, coraz bardziej zainteresowane szczepieniami, a może tylko sensacją, która wywinduje oglądalność czy liczbę odsłon i udostępnień²⁵. Problemem staje się to, że tysiące stron internetowych często powiela niesprawdzone lub wyssane z palca informacje, a ludzie coraz chętniej szukają w Internecie aktualnych wiadomości.

Powtarzanie informacji, pewnych zbitek zdań, sloganów – nawet takich, które na początku wydają się odbiorcom całkowicie pozbawione sensu, bezzasadne – sprawia, że stają się one coraz bardziej wiarygodne. (...) Wzrost przekonań o wiarygodności wielokrotnie powtarzanych zdań – zwany w psychologii efektem czystej ekspozycji – wykazano w ponad 50 publikowanych badaniach naukowych, prowadzonych w różnych

²² S. Cisek, *Zachowania informacyjne*, prezentacja z 1.10.2016, <https://www.slideshare.net/sabinacisek/zach-info-14-15> [dostęp: 19.09.2017].

²³ J.M. Zajac, *Wykorzystanie internetu w badaniach społecznych*, (materiały do kursu), UW 2007, <http://www.sna.pl/teksty/Zaj%B9c%2007%20CMC%20i%20implikacje.pdf> [dostęp: 30.08.2016].

²⁴ T. Goban-Klas, *W stronę społeczeństwa medialnego*, <http://www.ap.krakow.pl/ptn/ref2005/goban.pdf> [dostęp: 15.07.2016].

²⁵ A.K. Marchewka, A. Majewska, G. Młynarczyk, *Działalność ruchu antyszczepionkowego. Rola środków masowego komunikowania oraz wpływ poglądów religijnych na postawę wobec szczepień ochronnych*, „Postępy Mikrobiologii” 2015, nr 2(54), s. 98.

miejscach świata. (...) Zjawisko czystej ekspozycji jest szczególnie silne, gdy dotyczy spraw, o których niewiele wiemy i o których nie mamy wystarczająco duŹo innych informacji²⁶.

Kompetencje medialne uŹytkowników informacji

Jak wczeŃniej zostało wspomniane, współczesny uŹytkownik informacji boryka się z wieloma problemami. NajwaŹniejszym jest nadmiar informacji, powodujący prze-ciężenie informacyjne skutkujące „szumem”, tj. nierównowagą między iloŹcią do-starczanej informacji a moŹliwoŹcią jej przetworzenia przez człowieka, co dalej po-wodować moŹe stres informacyjny (poznawczy). Kolejnym istotnym utrudnieniem w wyluskiwaniu wartoŹciowych informacji jest tzw. „mgła informacyjna”, co oznacza, Źe wiele z dostępných informacji jest nieudokumentowanych, nieuporządkowanych, chaotycznych, niespójnych, rozproszonych, bez kontekstu. Pojawia się równieŹ tzw. smog informacyjny, oznaczający informacje Źwiadomie i celowo szkodliwe (porno-grafia, rasizmem, przemoc, nietolerancja, apoteoza skrajnych poglądów politycz-nych, religijnych, „pseudonauka” itd.)²⁷.

Nie moŹna zapominać, Źe na zachowania informacyjne wpływa wiele czynników, m.in. determinanty osobnicze, jak doŹwiadczenie, wiek, wiedza, wyŹkształcenie, za-interesowania; determinanty związane z pełnioną rolą zawodową; determinanty Źrodowiskowe (społeczne, kulturowe)²⁸. Pomimo to bez cienia wątpliwoŹci naleŹy stwierdzić, Źe umiejętności związane z wyszukiwaniem wartoŹciowych informacji, ich selekcją czy krytyczną oceną, trzeba uznać za jedno z najwaŹniejszych w XXI wieku. Pozwalają one na aktywny udział nie tylko w Źyciu społecznym, kulturalnym, ale i oby-watelskim, oraz zapobiegają wykluczeniu cyfrowemu²⁹.

Dysponujemy przekonaniem, Źe nie sposób dziś funkcjonować bez aktualnych infor-macji. Jednocześnie nadmiar danych sprawia powaŹne trudnoŹci, szczególnie z oceną ich wartoŹci i przydatnoŹci (a więc selekcją) oraz z przekształceniem ich w wiedzę, do tej transformacji potrzebny jest bowiem osobisty wysiłek, zainwestowany czas i umiejętności³⁰.

W związku z powyŹszym, mając na uwadze społeczne bezpieczeŃstwo informa-cyjne, szczególnieŹo znaczenia zyskuje edukacja medialna oraz trening kompetencji informacyjno-komunikacyjnych. Wraz z szybkim rozwojem nowych form komuni-kacji, naglącym problemem staje się wyposaŹenie ludzi w odpowiednie umiejętności, które pozwolą im zrozumieć współczesne Źrodki przekazu, sposób tworzenia i dystry-buowania informacji. Jednym słowem, niezbędnym jest wyposaŹenie współczesnych

²⁶ M. Rotkiewicz, *op. cit.*

²⁷ W. Babik, *Ekologia informacji: w stronę zrównowaŹonego rozwoju społeczeństwa informacji i wiedzy, referat konferencyjny*, Podlaskie Forum Bibliotekarzy, Białystok, 17 listopada 2009 r., bg.uwb.edu.pl/download/ei_bialystok.ppt [dostęp: 10.09.2017].

²⁸ S. Cisek, *op. cit.*

²⁹ G. Ptaszek, *Pomiar indywidualnych kompetencji medialnych. Pytania i problemy*, „Kultura Popularna” 2014, nr 3 (41), s. 7.

³⁰ M. Ledzińska, *Człowiek współczesny w obliczu stresu informacyjnego*, Warszawa 2009, s. 31.

użytkowników mediów w odpowiednie kompetencje, podobnie jak działo się to na początku XIX wieku, kiedy dla aktywnego korzystania z pełni obywatelstwa kluczowe były umiejętności czytania i pisanie. Dziś kompetencje medialne są równie niezbędne, aby być świadomym, aktywnym uczestnikiem życia społecznego i politycznego³¹.

Z historycznego punktu widzenia każdy etap rozwoju komunikacji – w kategoriach kodów, technik i mediów – odpowiada rozwojowi konkretnych kompetencji komunikacyjnych i kulturowych oraz w konsekwencji innego modelu alfabetyzacji. Każde *novum* w zakresie modelu komunikacji inicjuje również walkę o dostęp do środków tworzenia i rozpowszechniania informacji³². Warto przyrzeć się bliżej popularnemu i najszerszemu pojęciu, wywodzącemu się z języka angielskiego – *media literacy* (skrót ML). Jego tłumaczenie na język polski oznacza umiejętność korzystania z mediów. Pierwotnie pojęcie alfabetyzacji [dosłowne tłumaczenie terminu „literacy”, przyp. autorki] łączono ze znajomością alfabetu lub kodu języka, które pozwalały rozumieć słowo pisane. Współcześnie termin ten został rozszerzony o umiejętności i kompetencje obejmujące wyszukiwanie, selekcjonowanie, analizowanie, ocenianie oraz gromadzenie informacji, niezależnie od wykorzystywanych kodów czy technologii.

W dokumentach europejskich znajdujemy następującą definicję umiejętności korzystania z mediów: „Umiejętność korzystania z mediów określana jest jako zdolność do korzystania z mediów, rozumienia i krytycznej oceny różnych aspektów mediów i ich treści. Zagadnienie to obejmuje również umiejętność porozumiewania się w różnych kontekstach”³³.

Polską definicję kompetencji medialnych znajdziemy m.in. w dokumentach Ministerstwa Edukacji Narodowej, w których czytamy, że jest to „umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także wyszukiwania i korzystania z informacji”³⁴. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stwierdza natomiast, że kompetencja medialna

charakteryzuje świadomego i aktywnego odbiorcę przekazu medialnego. Odbiorca ten, rozumiejąc stosowane w mediach mechanizmy tworzenia i selekcji informacji, potrafi nie tylko skutecznie i bezpiecznie korzystać z mediów, tzn. krytycznie ocenić odbieraną treść, w tym reklamy i inne przekazy handlowe, ale także twórczo używać środków przekazu w codziennym życiu³⁵.

³¹ M. du Vall, *op. cit.*, s. 99.

³² J.M. Perez Tornero, P. Celot, T. Varis, *Current trends and approaches to media literacy in Europe*, Bruksela 2007, http://ec.europa.eu/culture/library/studies/literacy-trends-report_en.pdf [dostęp: 5.09.2016].

³³ Zalecenie Komisji 2009/625/WE z dnia 20 sierpnia 2009 r. w sprawie umiejętności korzystania z mediów w środowisku cyfrowym w celu stworzenia bardziej konkurencyjnego sektora audiowizualnego i treści cyfrowych oraz stworzenia integracyjnego społeczeństwa opartego na wiedzy; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv%3Aam0004> [dostęp: 5.09.2017].

³⁴ *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach*, Ministerstwo Edukacji Narodowej 2011.

³⁵ Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, dokument problemowy nr 4: *Ochrona małoletnich i edukacja medialna*, czerwiec 2008, s. 7, http://www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/dyrektywa/13/konsultacje_4.pdf [dostęp: 5.09.2017].

Na problem braku dostatecznej kompetencji medialnej wśród obywateli Europy i świata zwracają uwagę liczne międzynarodowe instytucje, m.in. Parlament Europejski w rezolucji *Umiejętność korzystania z mediów w środowisku cyfrowym*³⁶ z 2008 roku; UNESCO, m.in. w uchwalonej *Deklaracji z Fezu*, gdzie podkreślone zostało, że „w wieku rozwoju nowych technologii kompetencja medialna i informacyjna stanowi podstawowe prawo człowieka i jest niezbędnym warunkiem podnoszenia jakości życia oraz zrównoważonego rozwoju społecznego, gospodarczego i kulturalnego”³⁷. Również Komisja Europejska w licznych dokumentach, w tym m.in. w zaleceniu 2009/625/WE z 2009 roku w sprawie umiejętności korzystania z mediów w środowisku cyfrowym w celu stworzenia bardziej konkurencyjnego sektora audiowizualnego i treści cyfrowych oraz stworzenia integracyjnego społeczeństwa opartego na wiedzy³⁸, czy w projekcie z 2011 roku DIGCOMP, którego celem było opracowanie ram kompetencji informatycznych wraz z cyfrowymi deskryptorami tych kompetencji dla wszystkich poziomów uczniów. W tym ostatnim dokumencie znajdziemy m.in. pięć wyróżnionych obszarów kompetencji: informacja, komunikacja, tworzenie treści, bezpieczeństwo, rozwiązywanie problemów. W poszczególnych obszarach wyróżniono dwadzieścia jeden kluczowych kompetencji, które mogą być opanowane na poziomie podstawowym, średniozaawansowanym i zaawansowanym³⁹.

Trzeba podkreślić, że sam fakt, iż dana osoba umie posługiwać się komputerem, czyta gazety, ogląda telewizję, ma profil w mediach społecznościowych lub potrafi obsługiwać najnowszego smartfona nie znaczy, że ma ona odpowiednie kompetencje medialne. Nadrzędną rolę odgrywają tutaj umiejętności kreatywnego uczestnictwa, rozumienia i krytycznego oceniania różnych aspektów przekazów medialnych, racjonalne i świadome korzystanie z mediów, w tym świadomość zagrożeń. Stąd za Agnieszką Ogonowską warto zaznaczyć, że obecnie „należy umiejętnie zagospodarować kapitał społeczny, doprowadzić do pokonania istniejących podziałów wynikających z braku wiedzy i kompetencji medialnych, a zatem stworzyć w pełni zintegrowane społeczeństwo demokracji komunikacyjnej”⁴⁰.

Warto pokrótce przyrzeć się *stricte* zagadnieniu bezpieczeństwa korzystania z nowych narzędzi informacyjno-komunikacyjnych. Nie trudno nie zauważyć, że bezpieczeństwo każdej osoby korzystającej z internetu zależy nie tylko od jej wiedzy, kompetencji i ostrożności, ale również od ogólnego poziomu bezpieczeństwa usług,

³⁶ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie umiejętności korzystania z mediów w środowisku cyfrowym (2008/2129(INI)), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/AL-L/?uri=CELEX%3A52008IP0598> [dostęp: 7.09.2016].

³⁷ Stanowisko w kwestii zapewnienia edukacji medialnej wszystkim grupom wiekowym i społecznym, Polski Komitet Programu Informacja dla Wszystkich przy Polskim Komitecie do spraw UNESCO, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/edukacja_medialna_PK_IFAP_stanowisko__1_.pdf [dostęp: 7.09.2017].

³⁸ Zalecenie Komisji 2009/625/WE z dnia 20 sierpnia 2009 r. *op. cit.*

³⁹ *Measuring Digital Skills across the EU: EU wide indicators of Digital Competence*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/measuring-digital-skills-across-eu-eu-wide-indicators-digital-competence> [dostęp: 8.09.2017].

⁴⁰ A. Ogonowska, *Współczesna edukacja medialna: teoria i rzeczywistość*, Kraków 2013, s. 211.

z których korzysta, oraz dbałości o bezpieczeństwo innych użytkowników sieci. Jak czytamy w *Ramowym katalogu kompetencji cyfrowych*⁴¹:

upowszechnianie wykorzystania nowych technologii cyfrowych do takich czynności jak korzystanie z usług administracji publicznej oraz usług komercyjnych oznacza udostępnianie w sieci większej ilości informacji o nas, często danych osobowych, a nawet danych wrażliwych (np. informacji o zdrowiu). Popularność usług komercyjnych (np. zakupy w sieci, bankowość internetowa) oraz serwisów oferujących możliwości rozwoju osobistego i komunikacji społecznościowej (serwisy społecznościowe, randkowe) uniemożliwia łatwe ograniczenie katalogu kompetencji do umiejętności obsługi najpopularniejszych usług i narzędzi, które zmieniają się nieustająco⁴².

Stąd wzmacnianie świadomości zagrożeń, nabywanie umiejętności oceny ryzyka oraz wiedzy na temat podstawowych zasad bezpieczeństwa, a także tego, jak je samodzielnie rozwijać, jest szczególnie ważna.

Zgodnie z *Ramowym katalogiem...* kompetencje w zakresie bezpiecznego korzystania z technologii cyfrowych można sprowadzić do czterech głównych obszarów. Pierwszym z nich jest ochrona prywatności i wizerunku. W tym aspekcie użytkownicy internetu powinni mieć umiejętność oceny sytuacji oraz narzędzi wykorzystywanych w danym momencie, a dalej podejmowania odpowiednich decyzji o ich użyciu lub zmianie ustawień. Drugi obszar to anonimowość i nadzór w sieci. Użytkownicy powinni być świadomi, że obserwacja ich aktywności w sieci jest bardzo prosta i dość powszechna. Korzystając z internetu, winni zarówno umieć zwiększyć swoją anonimowość zależnie od potrzeb, jak i rozumieć jej ograniczenia (np. możliwość identyfikacji autora na podstawie wielu czynników, takich jak miejsca, urządzenia i łącza, z których korzysta). Trzeci obszar odnosi się do bezpieczeństwa komunikacji, pracy i transakcji. Oznacza to dbałość o odpowiednie zabezpieczanie danych i połączeń sieciowych oraz umiejętność rozpoznawania oszustw i zagrożeń cyfrowych (np. stalking, phishing). Ostatni obszar dotyczy higieny korzystania z mediów oraz ryzyka uzależnień. W tym zakresie należy, przede wszystkim, umiejętnie oceniać zarówno własne praktyki użytkowania internetu, jak i być wsparciem dla innych osób, pomagając im obserwować oznaki zagrożenia uzależnieniem⁴³.

Podsumowanie

Obecnie przyjmuje się niemal za pewnik, że rewolucja cyfrowa i rozwój nowych narzędzi komunikacji znacząco wpłynęły na codzienne funkcjonowanie tak instytucji i organizacji, jak też jednostek, które zaadaptowały nowe rozwiązania techniczne. Technologie informacyjno-komunikacyjne bez wątpienia podnoszą efektywność komunikacji, m.in. dzięki szybkości przepływu informacji, elastyczności, możliwości natychmiastowej reakcji i nawiązaniu interakcji. Z jednej strony pomagają w pełni

⁴¹ Ramowy katalog kompetencji cyfrowych, <https://mc.gov.pl/files/ramowy-katalog-kompetencji-cyfrowych.pdf> [dostęp: 8.09.2017].

⁴² *Ibidem*, s. 57.

⁴³ *Ibidem*, s. 58.

realizować zasadę wolności i równości uczestników sieci, a z drugiej – pobudzają zachowania wzajemnej wymiany oraz te o charakterze altruistycznym na dużo szerszą skalę. Te same technologie mogą być jednak wykorzystywane w celu dezinformowania opinii publicznej i manipulowania nią. Mogą prowadzić do nadużyć względem bezbronnych odbiorców i użytkowników sieci, a także do obniżenia jakości dyskursu publicznego. Stąd należy szczególnie mieć na uwadze, że współcześnie społeczne bezpieczeństwo informacyjny nie zależy od samego faktu posiadania dostępu do mediów i nowych rozwiązań technologicznych, ale przede wszystkim od wyposażenia użytkowników informacji w odpowiednią wiedzę oraz umiejętności, aby właściwie wykorzystać potencjał oferowanych narzędzi.

Społeczne bezpieczeństwo informacyjny w erze nowych mediów *Streszczenie*

W erze społeczeństwa informacyjnego działania państw, organizacji i jednostek są zależne od dostępu do aktualnych i wartościowych informacji, a to w sporej mierze zależy od dynamicznego rozwoju nowych technologii informatycznych i komunikacyjnych. Zapewnianie bezpieczeństwa informacyjnego autorka rozumie jako działania mające na celu zabezpieczenie obywateli, społeczeństwa oraz instytucji państwa przed wszelkimi negatywnymi wpływami w sferze informacyjnej. Przedmiotem zainteresowania autorki jest społeczne bezpieczeństwo informacyjny. Istotną kwestię stanowi problem tzw. fake news, informacji niesprawdzonych, fałszywych, których większość ludzi, szczególnie młodych, nie rozpoznaje z uwagi na niski poziom kompetencji medialnych. Autorka, biorąc za punkt wyjścia zachowania informacyjne, zaprezentowała wpływ uprzedzeń i błędów poznawczych na sposób poszukiwania oraz przyswajania informacji. Uwaga została zwrócona na istotność rozwoju kompetencji medialnych wśród użytkowników mediów, gdyż od tego w dużej mierze zależy społeczne bezpieczeństwo informacyjny.

Słowa kluczowe: środowisko informacyjny, zachowania informacyjne, kompetencje medialne, bezpieczeństwo

Social Security of Information in the New Media Era *Abstract*

In the Information Society era, the actions of states, organizations and individuals depend on access to up-to-date and valuable information, and this depends, to a large extent, on the dynamic development of new information and communication technologies. Providing information security, the author understands as actions aimed at securing citizens, society and institutions of the state against any negative influence in the information sphere. The subject of the author's interest is social information security. An important issue is the problem of fake news - unreported, false information that most people do not recognize due to their low level of media competence. Frequently false information is deliberately fabricated to reach the mass audience, and the problem is compounded by the fact that more and more people treat social media as the most important source of news.

Key words: information environment, information behavior, media literacy, security

Социальная информационная безопасность в эпоху новых средств массовой информации

Резюме

В эпоху информационного общества деятельность государств, организаций и людей зависят от доступа к актуальной и полезной информации, а это в значительной степени зависит от динамичного развития новых информационных и коммуникационных технологий. Под обеспечением информационной безопасности автор подразумевает действия, направленные на защиту граждан, общества и институтов государства от любых негативных влияний в информационной сфере. В статье сосредоточено внимание на социальной информационной безопасности. Важным вопросом является проблема так называемых фальшивых, «фейковых» новостей (fake news), т.е. непроверенной, ложной информации, которую большинство людей, особенно молодых, в связи с низким уровнем осведомленности и медиакомпетентности, не умеют распознать. Автор, взяв за отправную точку, поведение человека в информационной среде, рассматривает влияние предрассудков и познавательных ошибок на способ поиска и усвоения информации. В статье обращено внимание на важность развития медиакомпетентности у пользователей СМИ, так как от этого, в значительной степени, зависит социальная информационная безопасность.

Ключевые слова: информационная среда, информационное поведение, медиакомпетентность, безопасность